

REFORMACIJA NA WÜRTEMBERŠKEM

(Razstava 15. 5.—22. 7. 1984 v Stuttgartu)

Od 15. maja do 22. julija 1984 je bila v prostorih württemberške deželne knjižnice v Stuttgartu razstava ob štiristopetdeseti obletnici protestantske deželne cerkve na Württemberškem. Razstava je predstavila uvedbo reformacije v württemberški kneževini in njen razvoj do konca 16. stoletja. Iz več razlogov je bila razstava pomembna in zanimiva tudi za Slovence. Predstavljen je bil prostor in čas, v katerem je deloval Trubar kot predikant württemberške protestantske cerkve in s svojim knjižnim ustvarjanjem kot slovenski reformator. Predstavljene so bile najpomembnejše osebnosti württemberške protestantske cerkve, s katerimi se je Trubar poznal, posvetoval in načrtoval organizacijo protestantske cerkve na Kranjskem. Na razstavi so bile predstavljene idejne in organizacijske posebnosti württemberške protestantske cerkve v odnosu do ostalih protestantskih cerkva na Nemškem, ki jih zasledimo tudi v Trubarjevih delih. Dostojno so se spomnili tudi Primoža Trubarja in slovarske tiskarne v Urachu, ki jo je v začetku vodil Trubar in kjer je bila tiskana večina njegovih del, ki so bila prevedena v hrvaščino in tiskana v glagolici in cirilici. Predstavljene so bile verske, politične, socialne in splošne družbene razmere, kakršne so bile pred uvedbo reformacije; prepletenost vere, sveta in cerkve med seboj ter ozka povezanost cerkve in šole v stari württemberški protestantski deželi. Avtorji razstave so poudarili, da je bil njihov namen, naj dokumenti in predmeti sami pričajo o dogajanju, osebah in specifičnih prelomnicah. Sami pa so opozorili ali nakazali ozadje, o katerem dokumenti in predmeti sami ne govorijo, tako napetosti, do katerih je prihajalo, razkorak med željenim in doseženim, pa tudi manj simpatične poteze pri uvajanju novega. Zaradi takšnega koncepta je bil za dojemanje in razumevanje razstave nujno potreben katalog ali vodstvo po razstavi. Vsak teden enkrat so vodili po razstavi avtorji sami. Izšel pa je tudi skoraj 300 strani obsežen katalog.¹ Razstava je bila razdeljena na tri dele: V prvem delu je bila predstavljena zgodovina württemberške dežele in političnih, kulturnih in socialnih razmer v njej v 15. in začetku 16. stoletja. Dalje je bil predstavljen razvoj reformacije na jugu nemške države in v državnih mestih. Poudarjen je bil pomen tiskarstva pri razširjanju Lutrovih misli, saj je izšlo do leta 1534 (začetka uvajanja reformacije na Württemberškem) na Nemškem okrog 3000 različnih tiskanih izdaj Lutrovih spisov. Poudarek je bil še na razvoju reformacije v nemških državnih mestih, kjer so bile razmere zanj najbolj ugodne: tu je bila sorazmerno široka plast izobražencev, ki so bili pod vplivom humanizma. Tudi pismenost je bila v mestih že dokaj razširjena, ker so bili pismeni v veliki meri tudi obrtniki. V mestih so bile tiskarne, ki so hitro ponatiskovale vso reformacijsko literaturo, po kateri je bilo povpraševanje. Württemberg je bila dežela, kjer sta se v času habsburške nadoblasti (1519—1534) srečevala vpliv iz Wittenberga in Zwinglijev vpliv iz Švice. Gornjenemški in švicarski vpliv na württemberško reformacijo je pustil določene vrvine tudi potem, ko je dobila dežela po interimu in reformatorju Brenzu odločilno podobo reformacije po Lutru in Melanchtonu.

V drugem delu je bil predstavljen čas od leta 1534—1550, to je čas druge vlade kneza Ulrika, ki se je po petnajstih letih pregnanstva vrnil v deželo. Po letu 1534 se je reformacija v deželi hitro širila tam, kjer je imel knez patronatske pravice. Tam, kjer jih ni imel, se je zavlekla ali se ni niti uveljavila. Vendar je v tem času postala podoba dežele protestantska. Število klerikov se je zmanjšalo od 1200 na 400. Vpeljana je bila nova ureditev glede cerkvenega premoženja. Večina cerkvenega premoženja je bila sekularizirana. Sledila je reforma univerze. Samostani so ostali še nekaj časa pereče vprašanje. Pereče je bilo vprašanje prirejanja starih cerkva v skladu z novimi nazori; veliko starega so uničili. V letih 1534—1550 je izšlo preko 100 zakonov in odredb za vsa področja državno-cerkvenega življenja. Leta 1536 je izšel cerkveni red, ki je urejal predvsem bogoslužje. Središče bogoslužja je postalo branje Biblije, pridiga, petje in molitve. Pri tem so se naslonili na besedno bogoslužje iz srednjega veka. Posebnost württemberške reformacije je bila prikazana v tem, da od svojega začetka leta 1534 ni pripadala v celoti niti lutrovski niti gornjenemški smeri reformacije, ampak so že od vsega začetka v njej delovali možje, ki so skušali teološko združiti obe smeri. Tako se Württemberška tudi ni v celoti naslonila na cerkvene rede, ki so bili v veljavi v drugih, docela lutrovskih deželah ali gornjenemških cerkvah. Svoja pota je hodila tudi pri oblikovanju bogoslužja.

Na ta razvoj se je kasneje naslonilo delo kneza Krištofa in Johannesesa Brenza po smrti kneza Ulrika in po interimu, ki je bilo predstavljeno v tretjem delu razstave. Glede vloge knezov pri razširjanju in uveljavljanju reformacije je bilo poudarjeno, da sta oba kneza poudarjala kot svojo dolžnost, da skrbita v svoji deželi za

¹ Reformation in Württemberg. Ausstellung zur 450-Jahr-Feier der Evangelischen Landeskirche. 15. Mai—22. Juli 1984. Katalog. Im Auftrag des Evangelischen Oberkirchenrats herausgegeben vom Landeskirchlichen Archiv Stuttgart. Calwer Verlag, Stuttgart 1984, 340 strani.

čisto oznanjevanje evangelija, čemur sta posvetila tudi vse razpoložljive sile. Nobeden izmed njiju se ni skliceval na Lutra, ki je priznal deželnim knezom pravico, da prevzamejo vlogo zasilnih škofov v nastajajočih protestantskih cerkvah, temveč sta se sklicevala na vlogo, ki jo je poudarjala gosposka že od srednjega veka naprej, da je na svojem teritoriju dolžna skrbeti tudi za cerkev in cerkvene zadeve. Posebno poglavje je bilo posvečeno vprašanju šolstva. Pomembno vlogo pri uveljavljanju in razvoju reformacije na Württemberskem je imela tübinska univerza s svojimi teologi. Tudi sicer je bil v novi cerkvi pomemben poudarek na šolstvu. Cerkev je prevzemala nalogo vzdrževanja šol, nadzorstva v šolah in pouka v šolah. Vidno prednost so dali latinskimi šolam, tudi tako, da je bila zanje odpravljena šolnina (ker so imele velik pomen pri vzgajanju pridigarkega naraščaja), medtem ko je šolnina v nemških šolah ostala. Za revne otroke, dečke in deklice posebnih odredb ni bilo. Cerkveni red iz leta 1559 je določal, naj nemške šole obiskujejo tudi deklice. V njih so poučevali branje in pisanje, učenci so se učili na pamet katekizem in cerkveno petje. Učitelji so bili največkrat cerkovniki. Latinske šole so se razmahnile predvsem v mestih, imenovale so se partikularne šole. Istočasno se je razširila še druga vrsta šol, tako imenovane samostanske šole, ker so jih namestili v poslopih samostanov odpravljenih redov. Tudi v teh je bila osnova pouka latinščina. Te šole so pripravljale tudi za nadaljnji študij. Vendar se je število 13 samostanskih šol zaradi pomanjkanja denarja in varčevanja do leta 1595 zmanjšalo na 4. Württemberski cerkveni red iz leta 1559 je predvideval še druge šole: predvsem računske in šole za bodoče pisarje.

Predstavljen je bil model krščanske države, kot sta si jo zamišljala kneza Ulrik in Krištof. V poglavju »Izzarevanje württemberske reformacije v tujino« so bili predstavljeni tudi možje, ki so bili pomembni za reformacijo v slovenskih in hrvaških deželah. To so bili Peter Pavel Vergerij, Ivan Ungnad in Primož Trubar. Primož Trubar je bil predstavljen kot predikant protestantske cerkve na Württemberskem in kot slovenski reformator ter avtor prvih slovenskih knjig. Zelo je bilo poudarjeno njegovo delo pri slovanski tiskarni v Urachu. Trubarjeva aktivnost in njegovo delo je bilo predstavljeno z njegovim lastnoročnim pismom iz Deredingena, kjer je župnikoval, württemberskemu knezu Ludviku leta 1580. Na pismu je bil papirni pečat s Trubarjevim grbom in monogramom P. T. in z njegovimi tiski iz uraške tiskarne. Razstavljen je bil med drugim glagolski PRVI DEL NOVOGA TESLAMENTA(!), VATOM GESU SVI ČETIRI E=vangelisti i Diene Apustolsko — Der erst halb Theil des neuen Te=staments darinn sein die vier Euangelisten vnd der A=postel Geschicht jetzt züm ersten mal in die Cro=batische Sprach verdolmetscht und mit Glagolischen Büchstaben getruckt. Knjiga je bila vezana v telečje usnje, na prednji strani platnic je bila vtisnjena z zlatim tiskom letnica 1562, nad njo pa portret Primoža Trubarja, pod katerim je napis PRIMVS TRVBER CARNIO, medtem ko sta vtisnjeni na zadnji strani platnic portreta Trubarjevih sodelavcev Štefana Konzula (STEPHAN CONSVL, ISTRIANVS) in Antona Dalmate (ANTONIVS, DALMATA, EXVL.). Knjiga je bila namenjena kot darilo odličnikom, ki so podpirali uraško tiskarno. Čeprav je škoda, da ni bilo predstavljeno katero Trubarjevih slovenskih del, so njegov prispevek k reformaciji dovolj upoštevali in dostojno predstavili.

Vinko Rajšp